

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ลุ่มน้ำปากพนัง ตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศไทย ในพื้นที่บริเวณภาคใต้ฝั่งตะวันออก โดยครอบคลุมพื้นที่ในอำเภอปากพนัง เชียรใหญ่ หัวไทร ชะอวด ร่อนพิบูลย์ จุฬาภรณ์ เฉลิมพระเกียรติ พระพรหม พื้นที่บางส่วนของอำเภอเมืองและ ลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช รวมถึงพื้นที่บางส่วนของอำเภอกวนขนุน ป่าพะยอม จังหวัด พัทลุงและพื้นที่บางส่วนของอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา รวม 3 จังหวัด 13 อำเภอ 75 ตำบล 599 หมู่บ้าน มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 1,987,932 ไร่ มีประชากร 128,844 ครัวเรือน จำนวน ประชากร 606,323 คน โดยที่ประชากรมากกว่า 400,000 คน ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก รองลงมาได้แก่การปลูกไม้ผลและยางพารา 100,000 คน การทำประมงทะเล 20,000 คน การเพาะเลี้ยงกุ้งประมาณ 7,500 คน ส่วนที่เหลือประกอบอาชีพอื่นและรับจ้างแรงงาน

ลุ่มน้ำปากพนังเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีแหล่งน้ำจากแม่น้ำปากพนังและลำน้ำ สาขา ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา เป็นแหล่งผลิตข้าวมากที่สุดในภาคใต้ จึงเปรียบเสมือนอู่ข้าว อู่น้ำของประชาชนในพื้นที่ภาคใต้มาเป็นเวลาช้านาน แต่ในปัจจุบันได้เกิด ปัญหาต่าง ๆ มากมาย ภาวะการผลิตได้เปลี่ยนแปลงไป จากสภาพภูมิประเทศ ลักษณะทางกายภาพ ที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งจากการประสบปัญหาน้ำท่วมอย่างต่อเนื่องในช่วงเดือนพฤศจิกายน ถึง ธันวาคม ของทุกปี สภาพน้ำท่วมขังมักจะเกิดเป็นเวลานานและมีระดับน้ำสูง จากปัญหาการรุกตัวของน้ำเค็มที่มักเกิดขึ้นในฤดูแล้ง เมื่อระดับน้ำทะเลขึ้นสูงทำให้น้ำทะเลรุกตัวเข้าไปในพื้นที่ ระยะทางประมาณ 100 กิโลเมตร และปัญหาผลกระทบจากนาุ้งที่ได้ขยายตัวโดยปราศจากการ ควบคุมส่งผลให้เกิดปัญหาต่าง ๆ มากมาย ทั้งที่ดินเค็ม น้ำเสีย และความขัดแย้งของประชาชนใน การประกอบอาชีพ ปัญหา เหล่านี้ ส่งผลให้การผลิตข้าวมีมูลค่าไม่คุ้มกับการลงทุนเกษตรกรมี รายได้น้อยจึงมีการหยุดปลูกข้าวและเลิกอาชีพการทำนา ทำให้พื้นที่นาข้าวลดลงมีพื้นที่นาร้างเพิ่มขึ้น และนำพื้นที่นาไปใช้ประโยชน์อื่น ๆ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯได้พระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหา และพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง เพื่อช่วยเหลือราษฎรให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง สรุป ความ ได้ว่า การพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังจะต้องดำเนินงานสำคัญ 2 ส่วน คือ (1) งานด้าน

ชลประทาน ซึ่งเป็นงานที่สำคัญและเป็นพื้นฐานของการแก้ปัญหา ทั้งนี้ควรมีการพิจารณา
วางโครงการและก่อสร้างประตุน้ำในแม่น้ำปากพนัง เพื่อป้องกันน้ำเค็มบุกรุกและเก็บกักน้ำ
จัดไว้ในลำน้ำให้ราษฎรได้ใช้ประโยชน์ทางการเกษตรและการอุปโภค พร้อมทั้งก่อสร้างระบบ
ระบายน้ำออกจากพื้นที่น้ำท่วมลงทะเล (2) งานด้านกิจกรรมต่อเนื่อง เพื่อช่วยเหลือราษฎรในการ
ประกอบอาชีพและพัฒนาความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นให้เกิดผลควบคู่ไปกับการดำเนินการด้านแหล่งน้ำ

การพัฒนาอาชีพและส่งเสริมรายได้ให้แก่ราษฎร ในพื้นที่โครงการพัฒนากลุ่มน้ำปาก
พนังได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2537 โดยกำหนดวัตถุประสงค์เพื่อ (1) พัฒนาอาชีพของเกษตรกรให้มี
รายได้เพิ่มขึ้น (2) พัฒนาให้พื้นที่กลุ่มน้ำปากพนังเป็นแหล่งผลิตผลทางการเกษตรที่สำคัญของภาคใต้
(3) ส่งเสริมและพัฒนาการรวมตัวของชุมชน และได้กำหนดเป้าหมาย คือ (1) ปรับระบบการผลิต
ทางการเกษตรให้สอดคล้องกับศักยภาพพื้นที่ ความต้องการของตลาด เน้นการผลิตเชิงธุรกิจมาก
ขึ้น และ (2) ขกระดัปรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนเป็น 20,000 บาท/คน/ปี ในปี 2552

ในการดำเนินงานด้านพัฒนาอาชีพให้แก่ราษฎรในพื้นที่โครงการกลุ่มน้ำปากพนังที่ผ่านมา
มาได้ผลในระดับหนึ่ง แต่เนื่องจากพื้นที่ของโครงการมีถึง 1.9 ล้านไร่ เกี่ยวข้องกับราษฎร
ไม่ต่ำกว่า 5 แสนราย ทำให้การพัฒนาอาชีพภายใต้งบประมาณที่ได้รับยังไม่เป็นผลที่ชัดเจนนักต่อ
เกษตรกรเป้าหมาย โดยเฉพาะเกษตรกรผู้ปลูกข้าวซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่ กระบวนการ
ดำเนินงานพัฒนาอาชีพทางด้านการเกษตรที่มีส่วนสำคัญต่อการบรรลุวัตถุประสงค์/เป้าหมายที่
กำหนดคือ การส่งเสริมการเกษตรที่มีหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรง มีเจ้าหน้าที่ครอบคลุมทุกตำบล
มีความเกี่ยวข้องและมีความใกล้ชิดกับเกษตรกรในพื้นที่ การส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่กลุ่มน้ำปาก
พนังได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 จัดทำโครงการต่าง ๆ ประกอบด้วยหลายกิจกรรมใช้วิธีการ
ส่งเสริมการเกษตรต่าง ๆ หลายวิธี ทั้งการถ่ายทอดความรู้ผ่านช่องทางต่าง ๆ เพื่อพัฒนาตัวเกษตรกร
ให้มีความรู้ความสามารถในการพัฒนาการผลิตทางการเกษตร ส่งเสริมการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม
กิจกรรมต่าง ๆ บริการ/สนับสนุนทั้งด้านข้อมูลข่าวสาร และปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ให้เกษตรกร
พัฒนาอาชีพได้อย่างต่อเนื่อง ผลจากการส่งเสริมการเกษตรเหล่านั้นอาจจะมีทั้งประสบความสำเร็จ
และล้มเหลว แต่ยังขาดข้อมูลหรือการศึกษาวิจัยสำหรับใช้อธิบายยืนยันที่ชัดเจนหรือใช้อ้างอิงเพื่อ
นำไปสู่การพัฒนาต่อไป จึงควรศึกษาวิจัยผลจากการส่งเสริมการเกษตรแต่ละวิธีมีผลเป็นอย่างไรต่อ
การพัฒนาอาชีพทำนาของเกษตรกรในพื้นที่กลุ่มน้ำปากพนัง เพื่อจะนำไปสู่การพัฒนาวิธีการส่งเสริม
การเกษตรและกำหนดระบบ/รูปแบบการส่งเสริมการเกษตรที่เหมาะสมในพื้นที่กลุ่มน้ำปากพนังซึ่ง
เป็นพื้นที่เน้นหนักตามโครงการพระราชดำริ ต่อไป

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาสภาพสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง
- 2.2 เพื่อศึกษาวิธีการส่งเสริมการเกษตรด้านการทำนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง
- 2.3 เพื่อศึกษาสภาพการทำนาของเกษตรกรในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง
- 2.4 เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะของเกษตรกรในการพัฒนาการทำนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง
- 2.5 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการส่งเสริมการเกษตรและสภาพพื้นฐานของเกษตรกรเป้าหมายกับการพัฒนาอาชีพทำนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

3. กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ เน้นศึกษาเกี่ยวกับวิธีการส่งเสริมการเกษตรวิธีต่าง ๆ ที่ได้ดำเนินการส่งเสริมแก่เกษตรกรในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังและสภาพพื้นฐานของเกษตรกรเป้าหมาย ซึ่งจะมีผลต่อการพัฒนาอาชีพทำนาด้านการปฏิบัติตามเทคโนโลยีการผลิตข้าวที่เหมาะสม ผลผลิตข้าวเฉลี่ยต่อไร่ และรายได้ในครัวเรือนเกษตรกร ตามข้อมูลจากเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

วิธีการส่งเสริมการเกษตร

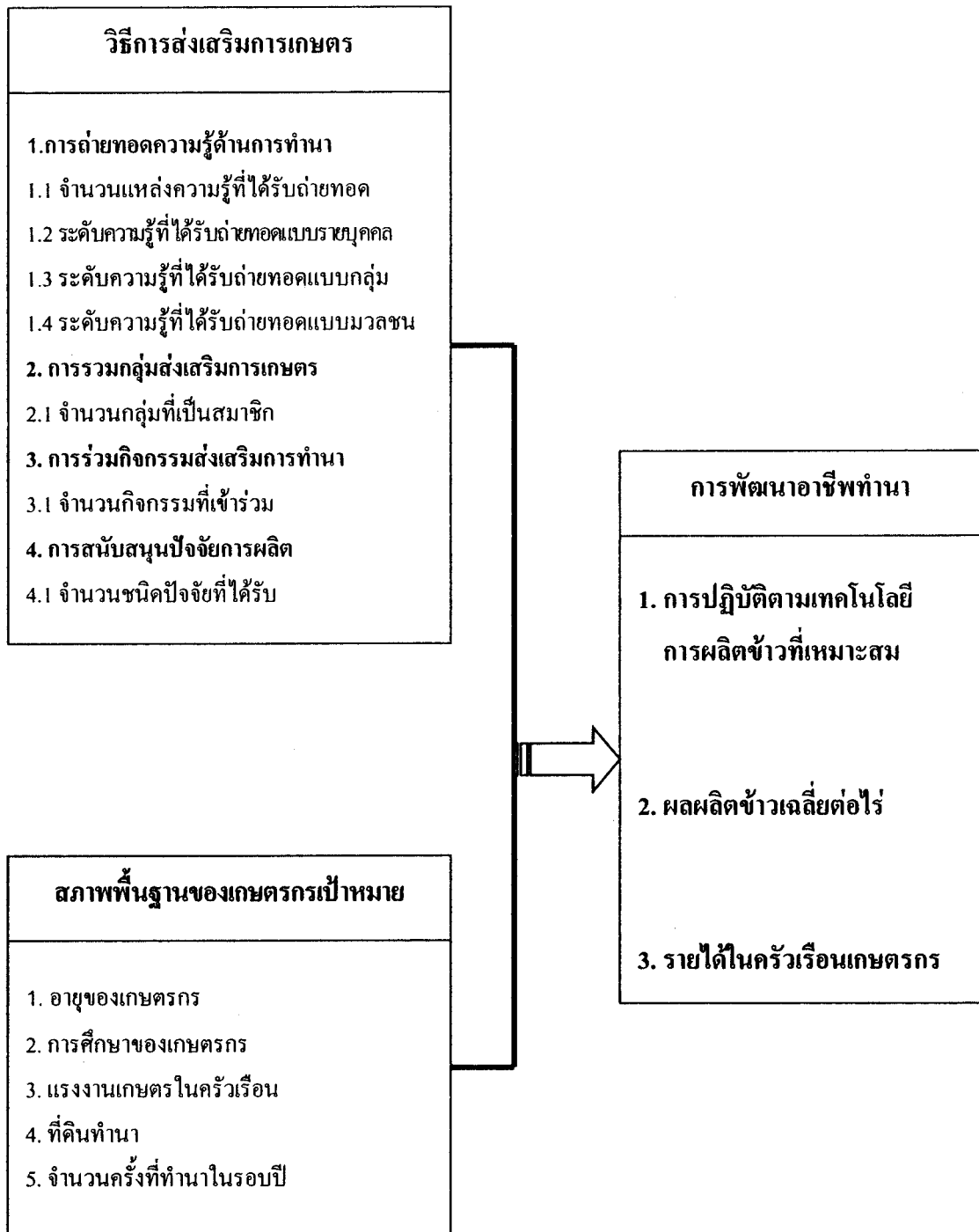
สภาพพื้นฐานของเกษตรกรเป้าหมาย

การปฏิบัติตามเทคโนโลยีการผลิตข้าวที่เหมาะสม

ผลผลิตข้าวเฉลี่ยต่อไร่

รายได้ในครัวเรือนเกษตรกร

วิธีการส่งเสริมการเกษตรและสภาพพื้นฐานของเกษตรกรเป้าหมายจะมีผลต่อการพัฒนาอาชีพทำนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังแตกต่างกัน จึงได้กำหนดตัวแปรต่าง ๆ ที่เป็นตัวแปรอิสระคือ วิธีการส่งเสริมการเกษตรและสภาพพื้นฐานของเกษตรกรเป้าหมาย กับตัวแปรตามคือการพัฒนาอาชีพทำนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ตามรูปแบบจำลองแนวคิด ดังนี้ (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1.1 รูปแบบจำลองแนวคิดการวิจัยความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการส่งเสริมการเกษตรและสภาพพื้นฐานของเกษตรกรเป้าหมาย กับการพัฒนาอาชีพทำนาของเกษตรกรในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

4. สมมติฐานการวิจัย

วิธีการส่งเสริมการเกษตรประกอบด้วย การถ่ายทอดความรู้ด้านการทำนา การรวมกลุ่มส่งเสริมการเกษตร การร่วมกิจกรรมส่งเสริมการทำนา และการสนับสนุนปัจจัยการผลิตและสภาพพื้นฐานของเกษตรกรเป้าหมายมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาอาชีพทำนาของเกษตรกรในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ได้แก่การปฏิบัติตามเทคโนโลยีการผลิตข้าวที่เหมาะสม ผลผลิตข้าวเฉลี่ยต่อไร่ และรายได้ในครัวเรือนเกษตรกร

5. ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ศึกษาจากเกษตรกรผู้เข้าร่วมกิจกรรมปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตข้าว โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งดำเนินการในพื้นที่บางส่วนของจังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุงและสงขลา โดยจะศึกษาทางด้านสภาพสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกร สภาพการผลิตข้าวของเกษตรกร วิธีการส่งเสริมการเกษตรที่เกษตรกรได้รับ รวมทั้งปัญหาในการผลิตข้าวและข้อเสนอแนะจากเกษตรกร

6. นิยามศัพท์เฉพาะ

6.1 เกษตรกร หมายถึง เกษตรกรผู้เข้าร่วมกิจกรรมปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตข้าว โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

6.2 วิธีการส่งเสริมการเกษตร หมายถึง วิธีการถ่ายทอดความรู้ การรวมกลุ่มส่งเสริมการเกษตร การร่วมกิจกรรมส่งเสริมการทำนา และการสนับสนุนปัจจัยการผลิตแก่เกษตรกร

6.3 การถ่ายทอดความรู้ด้านการทำนา หมายถึง การทำให้เกษตรกรได้เรียนรู้วิธีการประกอบอาชีพทำนา ซึ่งการถ่ายทอดความรู้ได้แก่การถ่ายทอดความรู้แบบรายบุคคล แบบกลุ่มและแบบมวลชน

6.4 การรวมกลุ่มส่งเสริมการเกษตร หมายถึง เกษตรกรได้รวมกลุ่มกันทั้งในลักษณะกลุ่มเรียนรู้และกลุ่มกิจกรรม เพื่อร่วมดำเนินกิจกรรมทางการเกษตร

6.5 การร่วมกิจกรรมส่งเสริมการทำนา หมายถึง เกษตรกรได้ร่วมกิจกรรมปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตข้าว โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่ได้รับงบประมาณจากกรมส่งเสริมการเกษตร

6.6 การสนับสนุนปัจจัยการผลิต หมายถึง เกษตรกรได้รับปัจจัยการผลิตการเกษตรจากการเข้าร่วมกิจกรรมปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตข้าวโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

6.7 สภาพพื้นฐานของเกษตรกรเป้าหมาย หมายถึง สภาพสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรที่มีผลต่อการประกอบอาชีพทำนา ได้แก่ อายุ การศึกษา แรงงานเกษตรในครัวเรือน ที่ดินทำนา และจำนวนครั้งที่ทำนาในรอบปี

6.8 การพัฒนาอาชีพทำนา หมายถึง การพัฒนาเกษตรกรผู้ปลูกข้าวให้มีความรู้ความสามารถในการผลิตข้าวโดยใช้เทคโนโลยีการผลิตข้าวที่เหมาะสม มีผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่สูงขึ้น และมีรายได้ทั้งหมดในครัวเรือนเพิ่มขึ้น

6.9 เทคโนโลยีการผลิตข้าวที่เหมาะสม หมายถึง กระบวนการผลิตข้าวตามระบบการจัดการคุณภาพ : GAP ข้าว (Good Agricultural Practice : GAP)

6.10 ผลผลิตข้าวเฉลี่ยต่อไร่ หมายถึง ปริมาณข้าวเปลือกที่เกษตรกรได้รับจากการทำนาปี (ครั้งที่ 1) ในพื้นที่ 1 ไร่

6.11 รายได้ทั้งหมดในครัวเรือนเกษตรกร หมายถึง รายได้ทั้งหมดในรอบปีที่ครัวเรือนเกษตรกรได้รับจากทุกกิจกรรม ทั้งกิจกรรมในภาคการเกษตร และนอกภาคการเกษตร

7. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

7.1 ได้ข้อมูลสภาพการทำนาของเกษตรกร ปัญหาและข้อเสนอแนะจากเกษตรกรในการพัฒนาการทำนาในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง สำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนำไปสู่การวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตข้าวที่เหมาะสมและเพิ่มผลผลิตข้าวให้สูงขึ้น

7.2 มีข้อมูลพื้นฐานทางด้านสภาพสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังรวมถึงข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการผลิตข้าว สำหรับคณะทำงานต่าง ๆ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปใช้ประกอบการวางแผนและกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

7.3 ได้วิธีการส่งเสริมการเกษตรที่ดำเนินการกับเกษตรกรในพื้นที่และมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาอาชีพทำนา สำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพการเกษตรนำไปสู่การพัฒนาและกำหนดวิธีการ/ระบบการส่งเสริมการเกษตรที่เหมาะสมกับเกษตรกร ชุมชน และพื้นที่ต่อไป